

KIRKKOISÄT OMAISENSA MENETTÄNEIDEN LOHDUTTAJINA

TL Pekka Metsö

Syntymän ja kuoleman sykli on hallinnut ihmiskunnan historiaa syntiinlankeemuksesta alkaen. Kuolema on yleisinhimillinen välttämättömyys. Useimmat ihmiset kohtaavat kuoleman ensimmäistä kertaa jonkun läheisen siirtyessä iankaikkisuuteen. Läheisen kuolema synnyttää monenlaisia tuntemuksia ja ajatuksia. Usein sureva pohtii oman olemassaolonsa perusteita ja etsii vastauksia elämän suuriin kysymyksiin. Tällöin on hyvä muistaa, että Kirkon kokemuksesta mikään inhimillinen ei ole vierasta. Sen osoittavat muun muassa kirkkoisien kirjoitukset, joissa käsitellään laajasti ihmisenä olemisen perusteita – myös kuolemaa ja sen synnyttämiä tuntemuksia.

Kun nyt tarkastelemme kirkkoisia läheisensä menettäneiden lohduttajina, näkökulma ei ole dogmaattinen. Emme siis varsinaisesti keskity siihen, mitä kirkkoisät opettavat kuolemasta ja iankaikkisesta elämästä, vaan lähestymme asiaa pastoraaliselta kannalta. Tavoitteena on selvittää, miten seurakunnan paimenina toimineet kirkkoisät kohtasivat ne tuntemukset ja ajatukset, joita läheistään surevan mielessä liikkuu.

Käytetty lähdemateriaali koostuu 300- ja 400-lukujen merkittävien kirkkoisien – lähinnä Basileios Suuren (k. 379), Johannes Krysostomoksen (k. 407), Gregorios Nyssalaisen (k. 395), Gregorios Teologin (k. 390), Hieronymuksen (k. 420) ja Ambrosius Milanolaisen (k. 397) – kirjeistä, saarnoista ja hautajaispuheista. Pyrkimyksenä on muodostaa yhtenäinen kuva teemoista, joita tässä aineistossa esiintyy.

Kirkkoisien omia tuntemuksia kuoleman äärellä

Kuoleman laki on tuttu kirkkoisille, ja se on sävyttänyt voimakkaasti heidän käsitystään elämästä. Esimerkiksi Gregorios Nyssalaisen perhepiirissä kuolema oli usein käynyt vieras. Gregorios itse jäi leskeksi jo varhain. Myöhemmin hänen pikkuveljensä Pietari ja hänen isänsä Basileios kuolivat melko lyhyen ajan sisällä. Odottamansa lankomiehen Gregorios menetti, kun hänen sisarensa Makrinan sulhanen menehtyi traagisesti häiden alla. Makrina puolestaan kuoli pian sen jälkeen, kun Gregorios oli haudannut isoveljensä Basileios Suuren. Gregorios Nyssalaiselta ei ole säilynyt vain opetuksia kuoleman kohtaamisesta, vaan myös kuvauksia niistä tuntemuksista, joita lähiomaisen menettäminen hänessä itsessään herätti. Veljensä Basileios Suuren kuoleman johdosta hän kirjoitti:

“Kun Basileios, pyhä mies, oli siirtynyt ihmiselämästä Jumalan luo, tästä seurasi Kirkossa yleinen suru. Koska sisaremmeni ja opettajamme [so. Makrina] vielä oli joukossamme, kiirehdin jakamaan hänen kanssaan veljeämme koskevan surullisen uutisen. Sydämeni oli sängen surullinen suuren menetyksen johdosta, ja halusin jakaa kyneleeni yhtä suurta ahdistuksen taakkaa kantavan kanssa. Kun sitten olimme kasvotusten, opettajani olemus lisäsi minussa tuskaa vain entisestään, sillä hän oli itse kuolettavan taudin runtelema. Taitavan esteratsastajan tavoin hän salli minun hetkeksi antautua murheeni vietäväksi, mutta käyttäen järkeään kuin kuolaimia hän pyrki ohjastamaan minut sanoillaan ja siten poistamaan sieluni epäjärjestyksen. Hän lähestyi minua apostolin sanonnalla, ettei meidän tulisi surra kuolonuneen nukkuneita, koska sellaiset tuntemukset kuuluvat niille, joilla ei toivoa ole. Sydämeni oli kuitenkin vielä surun vallassa. ‘Kuinka me ihmiset kykenemme tuohon’, kysyin, ‘sillä meissä kaikissahan on jo luonnostaan vahva vasten-

mielisyys kuolemaa kohtaan? Kuolevan kohdatessamme emme helposti hyväksy näkemäämme; ja kun kuolema kolkuttaa ovella, me pakenemme sitä kaikin keinoin.’’

Kohtauksen asetelma on ensi alkuun sangen erikoinen: Gregorios, suuri kirkkoisä, näyttää itse olevan surun murtamana, suorastaan epätoivoinen. Hän on surevan omaisen roolissa ja häntä lohdutetaan. Tuntuupa Gregorios jopa kapinoivan soveliaana pidettävää käytöstä vastaan, sillä hänestä kuoleman kohtaaminen tynesti ei tunnu mahdolliselta.

Gregorioksen ja hänen sisarensa Makrinan keskustelussa esiintyy aiheemme kannalta tärkeitä teemoja, joista haluan mainita erityisesti kolme. Ensinnäkin huomio kiinnittyy Gregorioksen kuvauksessa ilmenevään suruun. Kuolema synnyttää lähes poikkeuksetta omaisten ja muiden läheisten sydämissä surun menetyksestä. Gregorios paljastaa, miten hänen sielunsa on mielenjärkytyksestä johtuen epäjärjestyksessä. Tämä luonnehdinta kuvaa osuvasti kuoleman synnyttämää menetyksen tuskaa ja syvää surua. Surun voimakkuutta osoittaa Gregorioksen tuntema kyvyttömyys tarkastella kuolemaa kristillisen uskon toivorikasta perusnäkemystä vasten.

Toiseksi huomio kiinnittyy Makrinan pastoraaliseen toimintaan surevan kohtaamisessa, mitä Gregorios vertaa ratsastustaitoon. Gregorios on surussaan kuin pillastunut ratsu, jonka Makrina hengellistä kokemustaan ja järkeään käyttäen saa vähitellen ”ohjastettua”. On merkille pantavaa, ettei Makrina pyri täysin tynnyttämään veljeään, vaan surulle jätetään sijansa.

Kolmantena teemana kuvauksessa nousee esille lohduttavien sanojen sisältö eli kristillinen ylösnousemususko. Makrina herättelee veljeään surun syvyyksistä muistuttamalla häntä iankaikkisen elämän toivosta. Keskeinen sanoma sisältyy katkelmassa viitattuihin apostoli Paavalin sanoihin: ”Tahdomme, veljet, teidän olevan selvillä siitä, mitä tapahtuu kuoleman uneen nukkuville, jotta ette surisi niin kuin nuo toiset, joilla ei ole toivoa. Jos kerran Jeesus on kuollut ja noussut kuolleista, niin kuin me uskomme, silloin Jumala myös on Jeesuksen tullessa tuova poisnukkuneet elämään yhdessä hänen kanssaan” (1. Tess. 4:13–14).

Surevan kohtaaminen

Gregorios Nyssalaisen kuvaus osoittaa, että suunnan hänen ja hänen sisarensa Makrinan tapaamiselle antoi kristillinen opetus kuolemasta. Se, miten kuolema käsitetään, vaikuttaa merkittäväällä tavalla siihen, miten surevaa lohdutetaan. Kristillisen uskon ja opetuksen näkökulmasta kuolemaa voidaan pitää näennäisenä. Se ei ole lopullinen tila, sillä elämä ei pääty siihen. Kuolema on siirtymä tästä ajallisesta olotilasta tuonpuoleiseen, jonka odotetaan olevan poisnukkuneelle parempi. Kyseessä ei ole vain hurskas toive, vaan uskon perustotuus. Kuten apostoli Paavali Ensimmäisessä korinttilaiskirjeessään vakuuttaa, ylösnousemuksen varassa koko kristinusko seisoo tai kaatuu: ”Jos ei ole kuolleiden ylösnousemusta, ei Kristustakaan ole herätetty kuolleista” (15:13).

Uskonnollinen vakaumus ei silti suojaa ihmistä kuoleman herättämiltä syviltä surun tuntemuksilta. Vaikka kristillisen näkemyksen kannalta odottaisi, että läheisen poismeno kutsuisi omaisissa esille iloa ja toivoa, kirkkoisät pitävät surua inhimillisesti katsoen luonnollisena. Ymmärtäväinen suhtautuminen kuoleman aiheuttamaan menetykseen ilmaisee kirkkoisien herkän pastoraalisen otteen. He haluavat antaa surulle tilaa.

Kuoleman kohdattuaan ihminen on herkistyneessä tilassa ja häntä on lähestyttävä varoen. Eräässä lohdutuskirjeessään Johannes Krysostomos kertoo tarkoituksella viivyttäneensä kirjeen kirjoittamista, koska hän halusi odottaa järkytyksen pahimman vaiheen laantumista. Vas-

ta “surun hunnun” vähän raotuttua surevalla näet olisi henkinen valmius ottaa vastaan lohdutuksen sanoja. Väärin ajoitettu lohdutusyritys saattaa Krysostomoksen mukaan vain ruokkia surua ja herättää jopa vihaa lohduttajaa kohtaan. Hän vertaa surua osuvasti raivoavaan mereen. Vasta sitten, kun surun aallokko on hieman tyyntynyt, on mahdollista nostaa “keskustelun purjeet” ja ryhtyä työstämään surua.

Vaikka kirkkoisien laatimissa lohdutuskirjeissä on toisinaan huomattavissa jopa empimistä puuttua läheisensä menettäneen suruun, niissä näkyy hyvin usein myös pyrkimys luoda välitön pastoraalinen kontakti surevaan. Tämä pikainen suruun tarttuminen ilmenee erinomaisesti eräässä Hieronymuksen kirjeessä, jonka hän joutui laatimaan välittömästi kuolinviestin saatuaan voimatta liiemmin valmistautua asiaan. Taidokkaana kynän käyttäjänä tunnettu Hieronymus pahoittelee kirjeen alussa, että kirje on laadittu ilman pitkälistä pohdintaa ja mahdollisuutta keskittyä tyyliseikkoihin. Tyylistä oli tingittävä, jotta kirje ennättäisi tuoreeltaan surutaloon.

Halu pikaiseen osanoton ilmaisuun ja lohdutuksen sanojen tarjoamiseen osoittaa, etteivät isät halua jättää surevaa yksin. Niinpä jotkut Basileios Suuren lohdutuskirjeistä alkavat pahoittelulla, ettei tämä heikosta terveydestään tunnettu kirkkoisä pääse itse paikalle tukemaan surevia, vaan joutuu tyytymään kirjeeseen. Eikä Basileios vain ilmaise halunneensa lohduttaa, vaan myös toivoneensa saavansa itsekin lohtua. Tässä hän tulee ilmaiseeksi sen helposti unohtuvan tosiasian, etteivät kirkkoisät ole tunteettomia yli-ihmisiä. Inhimilliset kokemukset ja tunteet eivät ole heille vieraita, vaan he suhtautuvat hyvinkin empaattisesti menetyksen synnyttämään suruun ja kaipaukseen. Tämän ajatuksen osallistumisesta ilmaisee oivallisesti eräs isä, kun sanoo suurimman lohdun tulevan niiltä, jotka kantavat yhtä suurta taakkaa. Juuri tämä oli syynä siihen, miksi Gregorios Nyssalainen haki lohtua siskoltaan Makrinalta. Isät siis katsovat, että suru yhdistää ihmisiä toinen toisiinsa. Mitä suurempi on suru, sitä vahvempi vastaavasti on kokemus keskinäisestä yhteydestä ja sitä lohdullisempaa ja terapeuttisempaa voi sureminenkin olla. Siksi lapsensa menettäneitä vanhempia kehoitetaan tukemaan toisiaan ja piispansa menettänyttä seurakuntaa opastetaan suremaan yhdessä. “Valitkaa joukostanne johtaja, joka johtaa kyynelten veisun”, neuvoo Basileios Suuri.

Ajatus surun jakamisen tarjoamasta lohdusta selittää osaltaan sen, miksi monet kirkkoisien kirjeet kuolleiden omaisille sisältävät kuvauksia heidän omista tuntemuksistaan. Oman surun ilmaisemiseen näyttää olevan taipuvainen etenkin Hieronymus. Poisnukkuneen ystävänsä äidille osoittamassaan kirjeessä hän aluksi kertoo surevansa enemmänkin oman itsensä puolesta, koska on menettänyt esikuvallisen ystävän. Hän myös tunnustaa häpeilemättä, että kirje on kauttaaltaan kyynelin kirjoitettu, sillä “kyyneleet kohoavat sydäimestä jokaiseen kirjoitettuun sanaan”. Hän pitää itseään huonona lohduttajana, koska on täysin omien tunteittensa vallassa. Kaiken tämän perusteella on helppo uskoa Hieronymuksen toteamuksen vilpittömyyttä, kun hän tyärtään surevalle äidille sanoo, että hänen tuskansa on aivan yhtä suuri kuin kirjeen saajan.

Henkilökohtaisia tuntemuksiaan valottaa myös Gregorios Teologi, joka kertoo rakkaan ystävänsä Basileios Suuren kuoleman johdosta olleensa itsekin kuin kuollut. Hän kuvailee olevansa kuin rikkirevitty, vääntynyt puolikas. Kuten edellä on jo todettu, kirkkoisät pitävät tällaisia tuntemuksia luonnollisina kuoleman kohdatessa. Missä määrin nämä kuvaukset selittyvät patristiselle aikakaudelle ominaisella retoriikalla, on vaikea sanoa. Ainakin osa reaktioista, joissa kuvataan surun aktiivoimia sieluntiloja ja suoranaisia ruumiillisia oireita, vaikuttavat aavistuksen liioitelluilta. Niinpä eräs kirkkoisä kuvailee kuolemantapauksen hänessä synnyttämiä tuntemuksia näin: “Kädet vapisevat, mieli on sekava, sumu peittää silmät, kieli on hidas. Sanat tuntuvat turhilta. Kynää painaa suru ja vahataulukin näyttää surulliselta. Aika ajoin mielen valtaa murhe ja silmät täytyvät kyynelistä, eikä mieleen mahdu mikään muu ajatus kuin po-

jan kuolema.”

Vähättelemättä tällaisten kuvausten koskettavuutta voimme olettaa, että joissain tapauksissa ne ovat ennen kaikkea ilmausta kirjoittajan sympatiasta surevia kohtaan. Siten ainakin osa isien kirjeissään esittelemistä henkilökohtaisista tuntemuksista olisi tarkoitettu surevien omaisten lohduttamiseksi. Näin sanottaessa ei tietenkään aseteta kyseenalaiseksi sitä, etteikö kuvausten takaa löytyisi aitoja tuntemuksia. Omakohtaisen surun ilmaukset on kuitenkin ensisijaisesti tarkoitettu kertomaan omaisille siitä, että piispa – tai oikeammin Kirkko – välittää heidän kohtalostaan ja on siten heitä lähellä myös kuolemassa.

Kuvailevatpa kirkkoisät omaa liikutustaan kuinka sydäntä riipaisevasti tahansa, he eivät silti jää surunsa vangeiksi. Veljensä kuolemasta kirjoittava Ambrosius kertoo pohtineensa, kuinka hän voi tulla koskaan toimeen pohjattomalta tuntuvan surunsa kanssa. Hän kertoo silloin muistaneensa apostoli Paavalin kehotuksen olla surematta kuin toivottomat ja saaneensa lohtua tästä. Kokemuksensa nojalla hän rohkaisee muitakin noudattamaan Kristusta kaikessa seuranneen Paavalin (ks. 1. Kor. 11:1 vuoden 1938 käännös) ohjeita. Onkin syytä painottaa, etteivät kuolleiden omaisia lohduttavat isät laatineet valituskirjeitä vaan nimenomaan lohdutuskirjeitä. Niissä painopiste siirtyy pian omien tuntemusten kuvailun jälkeen surevaan omaiseen, hänen suruunsa ja sen lievittämiseen.

Alussa mainittu Gregorios Nyssalaisen vertaus surun ohjastamisesta sopii kuvaamaan yleisesti lähestymistapaa, jolla kirkkoisät kohtaavat kuoleman aiheuttaman surun. Heidän pyrkimyksensä on asettaa suru aisoihinsa. Tämä tapahtuu suhteuttamalla se uskosta aukeavaan maailmankuvaan, jonka mittakaava ja harmonia on menetyksen murtamassa mielessä hetkellisesti vääristynyt. Kirkkoisien näkemys suremisesta voitaisiin tiivistää neuvon: surkaa kohtuudella. Johannes Krysostomosta lainaten voisimme sanoa, ettei surun vallassa olevien ole hyvä viettää kaikkea aikaansa kynelehtien ja murehtien, vaan heidän on myös havahduttava kuolemaan lohdutuksen sanoja ja siten tyrehdyttävä kyynelten virta. Tätä painottaa myös Basileios Suuri, jonka mukaan surun voi antaa olla sydämessä, mutta surun ei saa antaa hallita sitä.

Oikeaan suremiseen opastajat

Mitä kirkkoisien mukaan on kohtuullinen sureminen ja miksi ihmisen ei tulisi sukeltaa suinpäin surun syviin ja tummiin vesiin? Kirkkoisien esittämissä näkemyksissä on erotettavissa kolme usein toistuvaa perustelua surun hillitsemiselle. Ensinnäkin he painottavat, että kuolema on siirtymä parempaan. Toiseksi he eivät katso kuoleman katkaisevan yhteyttä edesmenneen ja häntä surevien välillä. Kolmanneksi he muistuttavat toistuvasti, että kuolema on väistämätön, eikä sitä vastaan siksi ole hyödyllistä taistella. Käsittelen nyt tarkemmin näitä kolmea näkemystä.

Kuolema voidaan isien mukaan siis nähdä siirtymisenä tuskien ja vaivojen täyttämästä elämästä parempaan ja autuaalliseen olotilaan. Edesmennyt ihminen on päässyt vapaaksi monista ajallisista kärsimyksistä. Kuolema on matka tuonilmaisiin, toiseen maailmaan. Basileios Suuri vakuuttaa, ettei kuolema merkitse elämän päättymistä, vaan sen muuttumista paremmaksi. Edesmennyt ei lepää maan povessa vaan hänet on jo otettu taivaan piiriin. Samassa hengessä lohduttaa surevia Krysostomos. Hän sanoo, että kuolemassa on kyse siirtymisestä maasta taivaaseen, ihmisten keskuudesta enkelien ja Jumalan luo. Sen sijaan, että surtaisiin menetystä, tulisi ennemminkin iloita siitä, että Jumala on ottanut rakkaan läheisen luokseen. Niinpä Krysostomos kysyy, miksi ylipäätänsä surra ihmistä, joka on saanut siirtyä taivaaseen?

Isien pyrkimyksenä on selvästi johdattaa omaisiaan surevat ajattelemaan kuolemaa myönteisenä tapahtumana eikä yksinomaan traagisena menetyksenä. Gregorios Teologin mukaan siirtymistä tuonpuoleiseen ei oikeastaan pitäisi lainkaan nimittää kuolemaksi. Kuolema on nimenä paljon kauheampi kuin sen kautta avautuva todellisuus. Hänen mukaansa ihmiset pelkäävät kuolemassa irrationaalisesti sellaista, mitä todellisuudessa ei tarvitsisi lainkaan pelätä.

Kuoleman esitteleminen myönteisessä valossa herättää kysymyksen, onko ihmisen mahdollista olla lainkaan itkemättä kuolleita? Johannes Krysostomos vastaa tähän toteamalla, ettei hän tietenkään halua kieltää surevia itkemästä, mutta lohdutonta itkua ja epätoivoisen surun ilmaisuja hän ei hyväksy. Näin sanoessaan Krysostomos kieltää olevansa julma. Hän vakuuttaa ymmärtävänsä, että ihminen luonnostaan kaipaa edesmenneiden ystäviensä seuraa. Monien muiden isien tavoin hän muistuttaa surevia siitä, että Jeesuskin itki Lasaruksen kuolemaa (Joh. 11:33). Samoin myös meidän tulee tehdä omien vainajiemme suhteen. Itkekää hellästi, kohtuudella ja Jumalan pelossa, kehottaa Krysostomos. Tällä tavoin surren ei Krysostomoksen mukaan osoiteta epäuskoa ylösnousemusta kohtaan, vaan eroa itketään aivan kuin läheinen olisi matkustanut kaukaiseen maahan.

Surua ja itkua ei siis tarvitse tukahduttaa, jos surun synnyttää kiintymys eikä epäusko. Isien ajattelussa voidaan näin ollen erottaa toisistaan luonnollinen suru ja sen kyyneleet ja epäuskon aiheuttama synkkä surumielisyyys. Menetystä ja eroa voidaan itkeä, mutta on kokonaan toinen asia surra lohduttomasti, vailla toivoa.

Toisena keskeisenä surua hillitsevänä tekijänä isien ajattelussa on käsitys ihmisten keskinäisen rakkauden siteiden säilymisestä kuolemassa. Rakkaus yhdistää ajan ja iankaikkisuuden rajan eri puolilla olevat vahvasti toisiinsa. Näin sanoessaan kirkkoisät täsmentävät, ettei yhteys tietenkään voi enää olla entisenlainen. Konkreettisen kanssakäymisen tilalle on tullut kiintymyksen ja rakkauden yhteys. Koska rakkaus kuitenkin pysyy eikä katoa, on esimerkiksi turha itkeä edesmenneeseen puolisoon kohdistuneen rakkauden menettämistä. Lohduttaessaan surevaa leskeä Johannes Krysostomos kehottaakin häntä luottamaan siihen, että puolisoille on luovassa yhteinen ikuisuus, jos rakkaus todella pyritään säilyttämään. Etäisyys, aika tai mikään muukaan ei voi erottaa toisiinsa yhdistyneitä sieluja. Eron tuskaa voi myös joskus lievittää tietoisuus elämän monenlaisesta epävarmuudesta, minkä vuoksi jälleennäkemistä ei kenties tarvitse odottaa kauankaan.

Ajatukseen yhteyden säilymisestä edesmenneisiin liittyy läheisesti ylösnousemuksen toivo. Tätä toivoa isät pyrkivät herättelemään surevien mielissä muistuttamalla, että jo pian koittaa aika, jolloin kuolleet ovat taas keskuudessamme, sillä kaikki olemme matkalla samaan päämäärään: Jumalan valtakuntaan. Gregorios Teologi kuvailee, kuinka taivaaseen kohonnut sielu osaa asettaa oikeisiin mittasuhteisiinsa maailmalliset kinastelut ja juonittelut sekä turhanpäiväisen omaisuuden keräämisen. Maan päälle vielä jääneiden tulisi hänen mukaansa rukoilla, että Jumalan kasvojen kirkkaus valaisisi myös heidät, jotta he toteuttaisivat täällä Pyhien Kirjoitusten mukaista elämänjärjestystä. Elossa olevien tuleekin isien mukaan keskittyä suremisen sijasta siihen, että he oman kuolemansa hetkellä ovat sellaisessa tilassa, jossa heidät voidaan toivottaa tervetulleiksi viettämään Kristuksen lasten iankaikkista juhlaa. Siirtyminen tuonpuoleiseen ei siis isien mukaan automaattisesti tarkoita pääsyä taivasten valtakuntaan.

Ajatukseen rakkauden yhdistävästä voimasta liittyy joillakin isillä käsitys siitä, että tuonpuoleiseen siirtynyt on valmistamassa siellä sijaa jälkeensä tuleville. Edesmennyt toimittaa rakkauden palvelusta tässä ajassa vaeltavien läheistensä puolesta ja edesauttaa kuoleman jälkeisen jälleentapaamisen toteutumista. Esimerkiksi kirkkoisä Ambrosius näkee oman veljensä kuoleman tapahtumana, jossa osa hänestä itsestään on jo siirtynyt veljen mukana taivaaseen. Näin veli ikään kuin edustaa häntä Jumalan valtakunnassa. Samoin Gregorios Teologin muis-

topuheista välittyvä usko siihen, että kristillisesti katsoen hyvän elämän eläneet toimivat maan päälle jääneiden esirukoilijoina ja puolustajina Jumalan valtaistuimen edessä. Erityisen kauniisti tämän ilmaisee Hieronymus, joka sanoo, että edesmenneen sielu on rakkauden pantti taivaassa.

Kolmas keino, johon isät tarttuvat hillitäkseen kohtuutonta suremista, on kuoleman väistämättömyydestä muistuttaminen. Kuolema on todiste ihmiselämän rajallisuudesta, minkä vuoksi se pakottaa meidät kohtaamaan olemassaolomme perustavat tosiasiat. Kuten tiedämme, syntymää seuraa väistämättä kuolema. Isien mukaan ne, jota protestoivat kuoleman ehdottomuutta vastaan tavoittelevat luonnonjärjestyksen ylittäviä asioita. Vastaanhangoittelu kuoleman edessä on kuitenkin turhaa. Hieman provosoiden Johannes Krysostomos kysyy kuoleman väistämättömyyttä surkuttelevilta, surevatko nämä sitäkin, että heidän pitää syödä? Eikö kuolema ole yhtä luonnollinen asia kuin syöminen? Hän varoittaa haikailemasta kuolemattomuuden perään ja kehottaa suhtautumaan kuolemaan kuin mihin tahansa luonnolliseen asiaan.

Jossain määrin absurdina kuolleiden suremista pitää myös Ambrosius. Omien sanojensa mukaan hän ei kykene ymmärtämään, miksi jonkun kohdalla pidettäisiin erityisenä epäonnena ja kauhistuksena asiaa, joka odottaa jokaista ihmistä. Krysostomoksen tavoin hän varoittaa korottamasta ajatuksia luonnonlakien yläpuolelle. Ihmisten on hyväksyttävä ne, eikä kuviteltava olevansa jotakin muuta kuin mitä ovat.

Kuoleman väistämättömyyden ymmärtäminen ja hyväksyminen ei isien mukaan itsessään vielä tarjoa täyttä lohdutusta. Heidän ajattelunsa perusteella voitaisiin sanoa, että vasta usko luonnonjärjestyksen kumoutumiseen Kristuksessa tarjoaa täydellisen ja ihanimman lohdutuksen. Puhuessaan kuoleman luonnollisuudesta isät muistuttavat, ettei Kristuskaan omalla kohdallaan torjunut kuolemaa. Täydellisenä ihmisenä hän alistui siihen, vieläpä kivuliaassa ja häpeällisenä pidetyssä muodossa. Kuolema ei Kristuksen kohdalla osoittautunut lopulliseksi, vaan hän nousi kuolleista kolmantena päivänä. Mikäli me kristityt uskomme ylösnousemuksen ihmeeseen ja elämme Kristuksen kanssa, me emme isien mukaan kerta kaikkiaan voi surra edesmenneitä pohjattomasti. Mikä saattaisikaan olla surevalle suurempi lohdutus kuin se, että Kristus itse kuoli ruumiissa, kysyy Ambrosius. Vapahtajan kuolema avaa kuoleman todellisuuteen toivon näkökulman. Se, joka kuolee yhdistyneenä Kristukseen, on osallinen ylösnousemuksen armosta. Koska Kristuksen kuolema on portti iankaikkiseen elämään, kuolema ei ole pelon tai kauhun asia. Siksi isät korostavat, ettei kuolemaa tule liiaksi murehtia, sillä juuri kuoleman kautta pelastus on saavutettavissa.

Vaikka tämä saattaa kuulostaa hieman karkealta, voisimme sanoa, ettei kuolleiden sureminen ole isien mukaan järin hyödyllistä. Edesmenneitten omaistensa perään lohduttomasti haikaileva toimii eräässä mielessä järjettömästi. Kristillisesti ajatellen mielekkäämpää olisi keskittyä omien syntiensä suremiseen. Surkaa syntejänne ja itkekää niitä, älkää vainajia, kehottaa Johannes Krysostomos. Krysostomos korostaa, ettei suremista pitäisi suhteuttaa kuolemaan vaan syntiin. Hänen mukaansa syntisiä tulee surra jo heidän elinaikanaan, kun taas oikeamielisistä on iloittava yhtä lailla sekä heidän eläessään että heidän kuoltuaan, sillä syntiset ovat kuolleita jo eläessään, mutta oikeamieliset elävät vielä kuolemansakin jälkeen.

Kirkkoisien roolia ja toimintaa omaisiaan surevien lohduttajina voitaisiin edellä sanotun perusteella luonnehtia siten, että he tulevat surevia vastaan näiden ahdistuksissa ja murheissa, mutta pyrkivät johdattamaan nämä pahimman tunnekuohun laannuttua ennen kaikkea oman elämänsä miettimiseen, pohtimaan kristillisen vaelluksensa kulkua ja nykytilaa. Meidän aikamme kuoleman kohtaamisen sanotaan usein johtavan ihmiset niin sanottujen perimmäisten kysymysten äärelle. Tässä näyttäisi toteutuvan jotain siitä, mihin kirkkoisätkin toiminnassaan pyrkivät.

Johannes Krysostomos ja hautajaisjärjestelyjen epäkohdat

Toisinaan isät ravistelevat melko ankarastikin surevia omaisia, jotta nämä suhtautuisivat kuolemaan kristitylle soveliaalla tavalla. Tällaista suorasukaista ohjausta harjoittaa ennen kaikkea Johannes Krysostomos. Hän puuttuu hyvin tiukasti sellaisiin hautajaiskäytäntöihin, jotka hänestä ovat suorastaan kristinuskon vastaisia. Erityisen närkästynyt Krysostomos on kristillisten hautajaisten yhteydessä ilmenevän surun lohduttomuudesta. Toisinaan suru suorastaan hukuttaa alleen toimituksen keskeisimmän sisällön, julistuksen ylösnousemustoivosta. Koska hautajaiset ovat edelleen yksi tärkeimmistä Kirkon tarjoamista lohdutuksen välineistä kuoleman äärellä, on paikallaan, että tarkastelemme hetken Krysostomoksen näkemyksiä hautajaisjärjestelyjen epäkohdista.

Johannes Krysostomos kuvailee värikkäästi kristillisten hautajaisten pöyristyttävyyttä 300-luvun Antiokiassa. Näkyvimmän roolin hautajaisissa ovat ottaneet itkijänaiset, jotka tekevät valitusvirsiään suuren spekaakkelin. He repivät vaatteitaan paljastaen kätensä, raastavat hiuksiaan ja uurtavat kynsillä kasvonsa. Vaikka Krysostomos pitää itkijöiden käyttäytymistä epäsopivana, hän sanoo ymmärtävänsä heidän toimivan näin joko pröystäilyn halusta tai kilpailukseen keskenään. Sen sijaan hän ei ymmärrä, että poisnukkuneitaan surevat kristityt naiset järjestävät samanlaisen näytöksen. Miksi hekin repivät vaatteitaan miesten katseiden alla keskellä toria, huutavat suureen ääneen ja loikkivat ympäriinsä kuin bakkanaaleissa, kysyy Krysostomos. Oireet viittaavat hänen mukaansa sekä hulluuteen että epäuskoon, sillä tämänkaltainen sureminen tekee turhaksi ylösnousemususkosta saarnaamisen. Se, että kristityt naiset valittavat aivan kuin iankaikkista elämää ei olisikaan, osoittaa että he pitävät Evankeliumia mielikuvituksen tuotteena. Jos surijat uskoisivat kuolleen siirtyneen parempaan paikkaan, he eivät huutaisi julki epäuskoaan. Krysostomos rinnastaa kuvatun käyttäytymisen uskon totuutta vastaan taistelemiseen ja katsoo, että tällä tavoin surevat tulisi erottaa Kirkon yhteydestä.

Äkkiseltään Krysostomoksen mielipide voi kuulostaa ankaralta. Eikö häneltä löydy myötätuntoa surevia kohtaan? Kyse ei kuitenkaan uskoakseni ole myötätunnon puutteesta, sillä meidän on nähtävä, että hän on huolissaan Kirkon ylösnousemususkon asemasta. Pohjattoman surun ja epätoivon ilmaisut tekevät tyhjäksi sanoman ylösnouseksesta Kristuksesta. Krysostomoksen tarkoituksena ei siis ole kieltää surun tuntemuksia. Hänen kritiikkinsä kohdistuu sellaiseen tunnemyrskyyn, jota ei pyritäkään laannuttamaan. Ylösnousemususkoon tunnustautuvalle kristitylle tällainen ei ole sopivaa käytöstä. Monien muidenkin isien mukaan epätoivon ja lohduttomuuden ilmaukset ovat ymmärrettävissä vain silloin, jos surraan vainajaa, joka ei ollut uskova kristitty. Jos edesmennyt oli jumalaton, häntä olisi pitänyt itkeä jo hänen elinaikanaan eikä vasta hautajaisissa. Mikäli vainaja taasen oli Jumalan ystävä ja omaistensa ilon aihe eläessään, silloin hänestä pitäisi iloita myös hänen kuoltuaan.

Eikö isien mukaan surua siis tulisi näyttää? Eikö kaipaus saisi purkautua ulos? Kun isät pyrkivät ohjaamaan kristittyjä hillittyyn suremiseen, he eivät halua pakottaa meitä tukahduttamaan tunteitamme. Se ei liene terveellistä eikä mahdollistakaan. Kun ihminen joutuu pysähtymään kuoleman äärellä, oleellisinta hänelle on syventyä kristillisen uskon totuuksiin. Silloin suru voi muuttua. Se voi kirkastua niin, että tilalle astuu toivo.

Ylösnousemuksen sanoma mielessään Krysostomos pyrkii ohjaamaan hautajaisten viettoa oikeille urille kiinnittämällä huomiota hautaus-toimituksen symboliikkaan ja sisältöön. Hautaus-toimitus on jo itsessään sielunhoitoa. Toimituksen tekstit ja ulkoinen muoto johdattavat surevia lohdutuksen ja toivon lähteille. Krysostomoksen mukaan toimituksessa poltettavat kynttilät kuvaavat kilvoittelijoiden voittosaattoa. Palveluksen hymneissä puolestaan veisataan Jumalalle kiitosta siitä, että Hän on kruunannut maaliin päässeän kilpailijan. Jos todella uskotaan ylösnousemukseen ja kuunnellaan hautauksessa laulettavia veisuja, käyttäytyminenkin on

rauhallista. Provokatiiviseen sävyyn Krysostomos kysyy, eikö laulajat pitäisi ajaa pois, jos ei uskota siihen, mitä heidän lauluissaan sanotaan? Miksi papit ja laulajat on kutsuttu paikalle, jos vainajaa on tarkoitus loukata epäuskon ilmaisuilla? Kantakaa jalosti surunne ja uskokaa ylösnousemukseen, Krysostomos rohkaisee kuulijoitaan. Jos on aihetta suruun, tehtäköön sekin tyylikkäästi. Surun ei tarvitse olla hiusten repimistä, kasvojen raapimista ja mustia asuja vaan itkua sydämessä. Krysostomoksen mukaan julkinen ja näyttävä sureminen rinnastuu turhamaisuuteen. Siksi hän kehottaa surevia itkemään kotona muiden näkemättä.

Krysostomoksen mukaan kristillisissä hautajaisissa huomion keskuksena tulee olla Kristus. Kristityt voivat ottaa mallia Hänen hautajaisistaan. Evankeliumien mukaan Kristus jätti hautakääreet jälkeensä ja nousi kuolleista alastomana. Samaa vaatimattomuutta Johannes Krysostomos tarjoaa muillekin. Jos vainajaa halutaan koristella, se voidaan tehdä kietomalla hänet almujen viitta. Sellainen vaateparsi säilyy ylösnousemuksen päivään asti ja tuottaa kantajalleen pelastuksen. Krysostomos ei selvästikään ymmärrä ylenpalttisten ja kalliiden hautajaisjärjestelyjen mielekkyyttä. Omaisia ne verottavat suuresti eivätkä lainkaan hyödytä edesmennyttä, pikemminkin päinvastoin. Kaiken lisäksi kalliit hautajaiset innostavat haudan ryöstelijöitä, niin että juhlavasti haudattu vainaja saattaa kaikista koristeistaan riisuttuna päätyä lopulta ulos haudastaan.

Krysostomos varoittaa omaisia hautajaisjärjestelyihin liittyvistä hengellisistä vaaroista. Loisteliiden hautajaisten motiivina näyttää hänestä usein olevan turhamaisuus eikä rakkaus vainajaa kohtaan. Rakkauttaan ystävät ja omaiset voisivat mieluummin osoittaa valmistamalla vainajalle yksinkertaisen hauta-asun. Omaisten tehtävänä Krysostomos pitää myös sitä, että he suostuttelevat kuolemaan valmistautuvan jättämään osan omaisuudestaan avun tarpeessa oleville. Näin Kristuksesta tulee hänen perijänsä.

Perimmäisiä kysymyksiä ja toivon sanoja

Isien pyrkimyksenä on viime kädessä lohduttaa surevia sillä, ettei kuolemassa ole kyse iankaikkisesta menetyksestä vaan siirtymisestä iankaikkiseen elämään. Kristityt ovat "salaisuuden lapsia" (ks. 1. Kor. 15:51). Esittelemällä inhimilliseen olemassaoloon sisältyviä vastakohtaisuuksia Gregorios Teologi pyrkii muiden isien tavoin vakuuttamaan surevia siitä, että kuolemasta käsin avautuu ihmeellinen ja toivorikas näköala elämään. Ihminen on samanaikaisesti pieni ja suuri, alhainen ja ylhäinen, kuolevainen ja kuolematon, maallinen ja taivaallinen. Hänessä yhdistyy liha ja henki eli alhainen maailma ja jumalallinen todellisuus. Hänet haudataan Kristuksen kanssa, jotta hän myös voisi nousta kuolleista Hänen kanssaan.

Vaikka inhimillisesti ajatellen läheisen kuolemaa saatetaan pitää traagisena menetyksenä, siihen kätkeytyy Gregorios Teologin mukaan myös myönteisiä seikkoja. Läheisen kuolema panna meidät nimittäin pohtimaan ihmisen kutsumusta ja kristillisen uskon sanomaa. Tämän vuoksi omaisen menetyksen auttaa surevaa valmistautumaan omaan kuolemaansa.

Kyynelten keskeltä löytyy ilo, kun katset kääntyvät surussakin kohti Herraa, eräs isistä kirjoittaa. Kuolemaan sisältyy valoisa lupaus iankaikkisesta elämästä. Turvautuminen tähän lupaukseen rauhoittaa ja keventää mieltä. Johannes Krysostomos kuvaa ylösnousemustoivon välittämää rauhaa vertauksella köyhästä miehestä. Iankaikkisuuteen suuntautunut kristitty on hänen mukaansa kuin köyhä mies, joka viedään aineellisesta niukkuudesta rikkauksia täynnä olevaan kuninkaalliseen saliin. Aarteita hetken ihmeteltyään ja ihasteltuaan hänet lähetetään takaisin mökkipahaseensa, mutta hänelle annetaan lupaus siitä, että hän pääsee pysyvästi asumaan tähän ihanuuksien ja runsaiden lahjojen täyttämään linnaan. Niinpä Krysostomos kysyy, eikö tuo mies innolla mutta kärsivällisesti odota ja halaja paluuta takaisin juhlahuoneistoon?

Köyhän miehen tavoin jokainen kristitty voi uskoon sisältyvän lupauksen mukaisesti suuntautua kohti tuonpuoleista elämää tässä ja nyt.

Ruokkiakseen surevissa omaisissa kristillistä asennetta isät kuvailevat kuolemaan oikein valmistautuneen autuaallista siirtymistä tästä ajasta tulevaan. Sielunsa puhdistanutta ei kuoleman lähestyminenkään voi suistaa epätoivoon ja suruun. Kuoleman ajattelemisen tekee hänet pikemminkin iloiseksi, koska kuolema tarjoaa hänelle vapautuksen maanpäällisestä uurastuksesta. Gregorios Teologi pyrkii rohkaisemaan kuulijoitaan välittämällä heille kauniin ja harastunnelmaisen kuvan sisarensa Gorgonian kuolemasta. Gregorios painottaa sisarensa vakavaa ja huolellista valmistautumista, jossa ilmeni tietoinen ojentautuminen kuolemassa avautuvaan iankaikkisuuteen. Gorgonian kuoleman hetkellä hänen vuoteensa ympärille oli kokoontunut hänen rippi-isänsä sekä joukko läheisiä sukulaisia ja ystäviä. Äiti kumartui kuolevan tyttärensä ylle tämän viimeisen henkäyksen lähestyessä. Gregorioxen mukaan äiti suorastaan kadehti tyttärensä kaunista lähtöä. Voimakkaat tunteet aaltoilivat kaikkien läsnäolijoiden mielissä. Kukaan ei silti puhunut sanaakaan, vaan kaikki pysyivät tyynesti vaiti, sillä surua ja kyyneleitä ei pidetty sopivana kunnianosoituksena hurskaalle sielulle. Yhtäkkiä jo kuolleeksi luultu Gorgonia alkoi liikuttaa huuliaan. Rippi-isä painautui aivan lähelle häntä ja kuuli hänen lausuvan viimeisinä sanoinaan: ”Rauhassa minä menen levolle ja nukahdan” (Ps. 4:9). Sisaren siirtyminen iankaikkiseen lepoon näyttää tehneen Gregorios Teologiin suuren vaikutuksen, sillä hän luonnehtii tapahtumaa ilmapiiriltään kuin kirkolliseksi toimitukseksi.

Mutta entäpä silloin, kun vainaja syystä tai toisesta ei ole valmistautunut kuolemaan yhtä huolellisesti kuin Gorgonia? Isiltä löytyvät neuvot voidaan tässä kohden tiivistää kahteen ajatukseen: luota Jumalaan ja toimi kuolleen hyväksi. Oikeastaan kyseessä on yksi ainut ohje, sillä luottamus Jumalaan ilmenee kristillisen uskon mukaisena toimintana. Mitä tällainen toiminta sitten on konkreettisesti? Se voi olla esimerkiksi rukousta edesmenneen puolesta tai vähäosaisten ja hädässä olevien auttamista eli almujen antamista hänen nimissään. Krysostomos muistuttaa surevia omaisia siitä, ettei Kristuskaan jäänyt kuoleman valtaan vaan Hän kuoletti kuolemallaan kuoleman. Siksi kyynelten, valitusten ja pystytettävien muistomerkkien sijasta omaisten tulisi kantaa rukouksia ja uhreja Jumalalle. Etenkin vähäosaisten auttaminen on hyvä tapa muistaa ja samalla auttaa vainajaa. Rukous ja lähimmäisenrakkaus tuovat niin edesmenneille kuin eläville Jumalan siunauksen ja iankaikkisen armon.

Edesmenneiden muistamista etenkin jumalallisessa liturgiassa isät pitivät merkittävänä rakkaudenpalveluksena. On suuri siunaus vainajalle, kun hänen nimensä lausutaan eukaristisen uhrin yhteydessä, koska se toimitetaan nimenomaan Kristuksen kuoleman ja ylösnousemuksen muistoksi. Johannes Krysostomoksen mukaan ei ole epäilystäkään siitä, etteikö Jumala kuulisi pappia, jos tämä kohotetuin käsin koko kansan valtuuttamana anoo hyvää osaa poisnukkuneelle. Gregorios Teologi painottaa myös vainajan kuolinpäivän viettoa. Hän pitää tärkeänä sitä, että omaiset ja läheiset kokoontuvat säännöllisesti yhteen muistelemaan vainajaa.

Toisinaan isät kehottavat meitä ajattelemaan omaisen menettämistä ikään kuin lainan maksuna. Näin tekee muun muassa Ambrosius Milanolainen puhuessaan ajatuksista, joita hänen veljensä Satyruksen kuolema hänessä herätti. Hän sanoo haluavansa ennemminkin iloita siitä, että sai pitää veljenään Satyruksen kaltaista miestä, kuin surra tämän kuolemaa. ”Sain pitkään iloita lainasta, jonka lainanantaja vihdoinkin lunasti takaisin. Mitä suurempi laina on ollut, sitä enemmän meidän tulee iloita siitä, että olemme saaneet käyttää sellaista pääomaa”, Ambrosius kirjoittaa. Samassa hengessä Basileios Suuri kehottaa puolisonsa menettänyttä naista iloitsemaan miehensä kanssa viettämistään yhteisistä vuosista ja kestävästi kärsivällisesti ja tyynesti elämänmuutoksen mukanaan tuomat haasteet. Leskeksi jäänyt voi toimia esimerkkinä ja tarjota lohtua muille samassa tilanteessa oleville. Tätä painottaa myös Krysostomos kertoessaan ylpeänä omasta äidistään, joka jäi leskeksi vain 20-vuotiaana. Vuosikymmenien ajan

tämä kantoi urheasti leskeyden taakkaa ja sai jopa Libaniuksen, Krysostomoksen ei-kristityn puhetaidon opettajan, huudahtamaan: “Taivaan vallat! Minkälaisia naisia kristittyjen keskuudessa onkaan!”

Elämän jatkamiseen luottavaisin mielin ovat myös rohkaisemassa väläykset autuaasti kuoleman rajan ylittäneiden tuonpuoleisesta ihanuudesta ja onnesta. Omien sanojensa mukaan Gregorios Teologi ei tiedä mitään suurempaa lohdutusta kuin sen, että viisaiden sanaan – so. Raamattuun – luottaen voimme uskoa Jumalaan uskovien sielujen saavan heti ruumiista erottuaan katsella jo tulevaa autuutta. Vastaavasti Hieronymus selittää, että apostoli Paavali kieltää ihmisiä itkemästä kuolleiden puolesta, koska nämä eivät todellisuudessa ole kuolleet vaan pelkästään nukkuvat. Herättyään kuolleet ylistävät Jumalaa yhdessä apostolien kanssa lausuen: “Jumalan on kunnia korkeuksissa, maan päällä rauha ihmisillä, joita hän rakastaa” (Luuk. 2:14). Edesmenneiden autuaallisesta kohtalosta vakuuttuneena Hieronymus lohduttaa puolisonsa menettänyttä naista sanomalla, ettei ole mitään syytä murehtimiseen, sillä tämän aviomies on nyt Kristuksen seurassa.

Olipa omaisen menetys kuinka yllättävä tai epäoikeudenmukaisen tuntuinen tahansa, se tapahtuu aina Jumalan sallimuksesta. Tätä näkökulmaa isät eivät väsy toistamaan. Inhimillisesti ajatellen on helppo ymmärtää, että lähiomaisen kuolema saattaa herättää surevissa katkeruutta ja kapinointia Jumalaa kohtaan tai ruokkia heissä epätoivoisia ajatuksia elämän mielettömyydestä. Miksi jumalaton murhamies ja avionrikkoja elävät vanhoiksi, kun taas vain muutaman vuoden ikään ehtineet viattomat lapsukaiset kuolevat pois? Isien mielestä erittäin kipeältä tuntuukin juuri lapsen kuolema. Basileios Suuri sanoo, että lapsen kuolema särkee kovimmankin sydämen. Hän rinnastaa lapsen menettämisen kivun ja tuskan marttyyrenden kärsimyksiin. Koko luomakunta osallistuu lapsen kuoleman synnyttämään suruun. Basileioksen mukaan näinkään suuren surun alla ei silti saa musertua. Myös syvimmän surun keskellä tulee luottaa siihen, että Jumalan aivoitukset täysin järjettömiltä tuntuvinakin ovat meille hyviä, sillä Jumala on viisas ja rakastava. Hän on antanut ihmiselle lahjaksi raittiin ymmärryksen, joka surun hetkinä muistuttaa meitä siitä, että olemme vain ihmisiä. Vaikka elämä on täynnä menetyksiä, ihmisissä on silti olemassa vankkumaton ylösousemuksen toivo. Basileios toteaa, ettemme tiedä miksi toiset otetaan pois tästä elämästä jo nuorina ja toiset jäävät kantamaan sen raskasta taakkaa pitkäksi aikaa. Hän palauttaa kuulijoidensa mieliin Jobin ja tarjoaa tämän Vanhan testamentin kovia kokeneen isän lohdutukseksi lastensa menettämistä sureville vanhemmille.

Toistuvasti isät palaavat ajatukseen kuoleman näennäisyydestä. Kuollut lapsikaan ei ole iäksi menetetty, vaan hänet on vain palautettu sinne, mistä hänet oli saatu lainaksi. Hieronymus vakuuttaa, että Jumalan tuomiot ovat hyviä, koska Hän itsekin on hyvä. Me voimme surra menetyksiämme, mutta Jumalan tahtoon alistuen surun voi kantaa kunnialla. Menetyksen iskut saattavat olla kovia, mutta niiden raastaessa on muistettava, että käsi, joka otti, on sama kuin se, joka antoi. Basileios Suuri varoittaaakin syyttämästä Jumalaa, sillä mikään Hänen sallimansa ei tapahdu väärin perustein. Sen vuoksi Johannes Krysostomos kehottaa ihmisiä iloitsemaan läheisen kuollessakin: vanhurskaan kohdalla siitä, että hän pääsi turvapaikkaan, nuoren kohdalla siitä, että hän vapautui täältä niin varhaisessa vaiheessa, ja iäkkään kohdalla siitä, että hän sai lähteä elämästä kyllänsä saaneena.

Jokaiselta vaaditaan määrämittänsä mukaan

Edellä on pariinkin otteeseen viitattu apostoli Paavalin kehotukseen olla surematta “niin kuin nuo toiset, joilla ei ole toivoa”. Kuten on käynyt ilmi, tämä Paavalin pyrkimys herätellä kristityissä toivoa kuvaa hyvin tapaa, jolla isätkin lohduttavat läheisiä edesmenneitään surevia ihmisiä. Niinpä he pyrkivät vahvistamaan surun keskellä elävissä kristillistä uskoa Jeesuksen

ylösousemukseen ja siihen, että aikanaan Jumala on “Jeesuksen tullessa tuova poisnukkuneet elämään yhdessä hänen kanssaan” (ks. 1. Tess. 4:13–14). Samalla isät edellyttävät sitä voimakkaammin uskon mukaista suhtautumista kuoleman synnyttämiin tuntemuksiin mitä lujemmin kristinuskoon sitoutuneesta ihmisestä on kyse. Isät näyttävät siis puhuvan ihmisille sen mukaan, mikä on vastaanottajan kyky kohdata ja ymmärtää kuolema hengellisenä tapahtumana. Tässä kuvastuu Kristuksen Evankeliumissa esittämä periaate: “Jolle on paljon uskottu, se pannaan paljosta vastaamaan” (Luuk. 12:48). Otan esille muutaman esimerkin tästä ajattelusta.

Basileios Suuri lähestyy kirjeellä ystäväänsä piispa Elpidiosta, joka on vastikään menettänyt pojanpoikansa. Basileios muistuttaa Elpidiosta siitä, ettei tämä voi surra menetystä isoisan surulla, vaan hänen on suhtauduttava tilanteeseen oman hengellisen asemansa mukaisesti eli piispana. Piispalle läheistenkään menettäminen ei voi olla kestämatöntä, sillä Herra vaatii hengellisesti harjaantuneilta ja johtotehtäviin kutsutuilta enemmän kuin muilta. Etenkin piispalta edellytetään syvää luottamusta kristillisen uskon suuriin lupauksiin. “Kohoa surun yläpuolelle, ole kärsivällinen ja iloitse toivossa”, Basileios opastaa piispakollegaansa. Surutyöskentelyn ohjenuoraksi hän tarjoaa ystävälleen Herran lakia ja pyhien esimerkkiä.

Samassa hengessä Hieronymus lähestyy piispa Heliodorosta, joka on järkyttynyt veljenpoikansa kuolemasta. Piispalla ei Hieronymuksen mukaan ole oikeutta kynelehtimiseen kuoleman edessä, sillä hänen tehtävänä on pelastaa sieluja iankaikkiseen elämään eikä itkeä kuolleita. Juuri nyt kaikkien silmät ovat kohdistuneet häneen, Hieronymus muistuttaa Heliodorosta. Piispan talo on kuin vartiotorni, jonka tapahtumat näkyvät kaikkialle. Piispan käyttäytyminen on esimerkkinä Kirkon muille jäsenille, niin että mitä tahansa hän tekee, toiset ottavat siitä oppia itselleen. Siksi hän kannustaa Heliodorosta kokoamaan itsensä ja ylittämään omat inhimilliset kykynsä mielen tunteellisuuden ja kyynelvirran taltuttamisessa. Hieronymus varottaa, että heikkouskoisten silmissä kiintymyksen aiheuttama suru saatetaan tulkita ilmaukseksi piispan epäuskosta Jumalaa kohtaan. Toisin sanoen, piispan on isien mukaan muistettava toimia laumansa paimenena myös omien menetyksensä ja murheittensa keskellä.

Isät eivät kuitenkaan muistuta uskon velvollisuuksista vain piispoja. Näiden lisäksi he pyrkivät kannustamaan urhoollisuuteen menetysten edessä erityisesti sellaisia kristittyjä, joiden he tietävät olevan arvostettuja seurakunnassaan ja siten vaikuttavan suuresti kanssaveljiensä ja -sisariensa käsityksiin ja kokemuksiin hengellisistä asioista. Juuri mainittu Hieronymus esimerkiksi nuhtelee ankaraan sävyyn neitsyyslupauksen tehnyttä ja sittemmin tyttärensä menettänyttä Paulaa. Hieronymus paljastaa, että tavalliselle kristitylle naiselle hän puhuisi lempeämpään sävyyn, mutta Paulan tuntien ja tämän aseman huomioiden hänen on selväsanaisesti ihmeteltävä tämän käytöstä. Hieronymus toruu Paulaa siitä, että tämä pyörtyi tyttärensä hautajaisissa ja antoi näin aiheen pahoihin puheisiin. Nyt näet kuiskitaan jopa siitä, että Paula olisi antanut neitsyyslupauksen vastoin tahtoaan. Hieronymus sanoo suovansa Paulalle äidin kyneleet, mutta ei suurta surua. Paulan on jätettävä äidin rooli ja tunteet taka-alalle, sillä hän on ensisijaisesti kristitty erakko ja vasta sitten äiti. Kirjeen ankarasta sävystä huolimatta Hieronymus osoittaa sympatiaa Paulaa kohtaan. Hieronymus sanoo tietävänsä, että koskettaa herkkää aluetta, mutta ei silti voi olla ihmettelemättä, miksi Paula ei pysty voittamaan suruaan järkisyillä. Ajattelepa Paula Jumalan koettelevan häntä pyhyiden takia tai rankaisevan syntien seurauksena, kummassakaan tapauksessa hän ei Hieronymuksen mukaan voi valittaa osaansa.

Kirkkoisät, joista useimmat olivat munkkeja, painottavat kuoleman muistamisen merkitystä kaikille kristityille, mutta etenkin kilvoitteluelämään vihkiytyneille. Juuri munkin ja nunnan ajatuksissa kuoleman tulisi olla joka päivä. Kuolema on eräänlainen mitta, johon elämä ja kaikki toiminta suhteutuu. Kuoleman jatkuva muistaminen vapauttaa ihmisen kuolemanpelos-

ta, niin että tilalle tulee luottamus ja toivo. Voidaan ajatella, että kuollessaan luostariasukas lunnastaa lopullisesti luostarilupaukset, joiden antamisen yhteydessä hän eräässä mielessä jo siirtyi kuoleman hallitsemasta maanpäällisestä elämästä taivaalliseen elämään. Athanasios Aleksandrialainen (k. 373), maineikkaan erakkokilvoittelija Antonios Suuren (k. 356) ihailija ja itsekin arvostettu askeetti, lohduttaa kilvoittelutoveriaan surevaa abba Orsisiosta sillä, ettei kuolonuneen nukkuneen munkin tilasta tarvitse kantaa huolta. Athanasios sanoo: “Voimme olla varmoja, että hän on saavuttanut suojasataman ja vapauden kaikista huolista. Älkää itkekö hänen puolestaan, sillä hän ei ole kuollut vaan nukkuu.” Hetken kuluttua hän vielä jatkaa: “Älköön kukaan häntä muistaessaan itkekö, vaan jäljitelköön hänen elämäänsä. Ei ole oikein surra suruttomuuteen siirtynyttä.”

Sama asenne kuolemaan välittyy Johannes Krysostomoksen kuvauksessa luostarihautajaisista, joissa ei surra tai valiteta. Vaikka luostarissakin kuolla, siellä kuolemaa ei varsinaisesti tunneta. Munkit eivät mielellään edes puhu hautauksesta vaan pikemminkin matkaan saattamisesta. Krysostomoksen mukaan kuolinuutiseen reagoidaan luostarissa ilolla ja mielihyvällä, sillä munkit uskovat vainajan saavuttaneen täydellisyyden.

Ajattomat lohdun sanat

Toivo iankaikkisesta elämästä, rukous vainajan puolesta, luottamus Jumalan suuriin lupauksiin ja into oman kilvoituksen jatkamiseen. Nämä ovat ne keskeiset ajatukset, jotka välittyvät kirkkoisien sanoissa omaisinaan sureville. Ne ovat ajankohtaista opetusta tänäänkin, sillä kuolema on keskuudessamme yhtä varmasti kuin kirkkoisienkin kaudella. Läheistensä kuolemaa surevien mielet täyttyvät kaikkina aikoina samoista kysymyksistä ja tuntemuksista.

Vastaavasti usko Kristuksen ylösnousemukseen on edelleen kristillisen iankaikkisuustoivon perustana kuten isienkin eläessä. Tässäkään suhteessa mikään ei ole olennaisesti muuttunut. Ei siis ole liioiteltua väittää, että isien opetukset omaisinaan sureville ovat ajattomia. Samoilla sanoilla heidän kanssaan surevia lohduttavat oman aikamme hengelliset ohjaajat.

Uuden Valamon skeemaigumeni Johannes piti elämänohjeenaan ajatusta: ole varma itsestäsi vasta arkussa. Hänelle kuoleman muistaminen ei kuitenkaan tarkoittanut synkkämielisyyttä. Hänen mukaansa ihmisten ei liioin tulisi liikaa murehtia tuonpuoleiseen elämään siirtyneiden kohtaloa. Surun keskellä on turvaututtava Jumalan lupauksiin. Kirkkoisien ajattomassa hengessä skeemaigumeni Johannes kirjoittaa äitinsä kuolemaa surevalle hengelliselle lapselleen:

“Luin kirjeesi, ymmärsin kaiken, elin hengessä mukana enkä salaa, että itkinkin. – – Älä vaivaa mieltäsi pohtimalla, miten järjestäisit elämäsi uudella tavalla, jättyä Jumalan tahdon varaan ja rukoile, aika kyllä vähitellen muuttaa kaiken. – – Ihminen ei kuole, vaan ainoastaan siirtyy toiseen, iäiseen elämään. Ruumis on maata ja maahan palaa, mutta sielu on Jumalasta ja menee Jumalan luo. Siellä taas toteutuu Hänen pyhä tahtonsa, tekojensa mukaan joutuu iankaikkisessa elämässä kuka minnekin. Olkoon, Herra, laupeutesi kanssamme, sillä Sinuun me panemme toivomme.”

Valamon kansanopiston seminaari “Kärsimys, sairaus ja kuolema isien opetuksessa” 14.09.2002